

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛІМЕНТІВ-МАНІПУЛЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ СПІВРОЗМОВНИКА

Стаття присвячена аналізу маніпулятивно спрямованих компліментарних висловлювань, що стосуються зовнішності співрозмовника. Виявлено особливості функціонування компліментів цього семантичного різновиду в ситуаціях маніпулювання. Описано й проаналізовано засоби вербалізації позитивного оцінювання зовнішності.

Ключові слова: маніпулема, компліментарне висловлювання на позначення зовнішності, семантичний різновид, маніпулятивна стратегія позитиву.

Статья посвящена анализу манипулятивно направленных комплиментарных высказываний относительно внешности собеседника. Выявлены особенности функционирования комплиментов этой семантической группы в ситуациях манипулирования. Описаны и проанализированы средства вербализации позитивного оценивания внешности.

Ключевые слова: манипулема, комплиментарное высказывание относительно внешности, семантическая разновидность, манипулятивная стратегия позитива.

The article deals with the manipulative-directed complimentary utterances concerning interlocutor's appearance. The peculiarities of compliments functioning within this semantic type in manipulative situations are discovered. The linguistic means toward positive evaluation of an addressee's appearance are described and analyzed.

Key words: manipulatively-marked linguistic means, complimentary utterance concerning appearance description, semantic type, positively-coloured manipulative strategy.

Впливову функцію категорії оцінки яскраво репрезентує основний жанровий тип маніпулятивної стратегії позитиву – компліментарне висловлювання. Компліментарні висловлювання містять позитивну оцінку й уживаються мовцем із метою викликати в адресата позитивний емоційний стан.

Компліментарні висловлювання привертали увагу мовознавців давно, але не всі вчені розглядали їх різновиди як структурно-семантичну єдність, що зумовлено семантичними та комунікативно-прагматичними особливостями компліментів, похвал і схвалень. Погляд на ці жанри як мовленнєвоактову єдність репрезентовано в працях [10, 171; 4].

Специфіка вербалізації компліментарних висловлювань висвітлюється в роботах [6; 8; 5; 9; 1; 2]. Більшість мовознавчих студій, об'єктом дослідження в яких постають компліменти, здійснено на матеріалі романо-германських мов. Помітне місце серед них посідають праці українських лінгвістів – Л. О. Кокойло [4], В. Я. Міщенко [7] та Л. І. Клочко [3]. Хоча в мовознавстві не відчувається браку наукових розвідок, присвячених компліментарним висловлюванням, як засіб міжособистісного маніпулювання вони мало вивчені. Це зумовлює актуальність нашої розвідки, здійсненої на матеріалі авторської картотеки, що налічує понад 5000 фрагментів текстів із висловленнями, які містять комунікативні події – факти здійснення маніпулятивного впливу, і укладена методом суцільної вибірки з художніх текстів української літератури XIX-XXI ст. та усного мовлення.

Метою статті є аналіз компліментарних висловлювань, що стосуються зовнішності співрозмовника, з'ясування особливостей їх функціонування в ситуаціях маніпулювання, опис засобів вербалізації позитивної оцінки зовнішності адресата.

Серед компліментарних висловлювань досліджуваної групи було виокремлено компліменти, у яких дається загальна та "локальна" оцінка зовнішності співрозмовника, його фігури, зросту, комплекції, оцінка зачіски, ходи, а також одягу, аксесуарів, прикрас тощо.

Компліментарні висловлювання, що маркують загальну оцінку зовнішності, репрезентовані реченнєвими одиницями з лексемами *вродиливець / вродиливиця* (заст.), *вродливий, гарний, гарнесенький, гарнюній, гарнюня* (розм.), *гарнюсінький, гожий* (нар.-поет.), *дивовижний, краля, краса, красава* (заст.), *красавець / красавиця* (розм.), *красивий, красний* (нар.-поет.), *красунчик / красунечка, красень, красовитий* (діал.), *красунь / красуня, прегарний, прекрасний, привабливий, розкіш, чарівний, чудесний, чудовий*. Зауважимо, що прикметники зі значенням позитивної оцінки зовнішності найчастіше сполучаються з іменниками на позначення статі та віку – *дівчина, панночка, жінка, молодиця, мужчина, чоловік, парубок, хлопець*.

Загальна оцінка зовнішності може виражатися також компліментарними висловлюваннями з дієсловами на позначення вроди та цвітіння: *гарнішати, квітнути, цвісти* (*А ти все квітнеш, Ти так розквітла, Цвітеш і пахнеш, Із часом /віком ти тільки гарнішаєш* і т. д.) та тих, що непрямо маркують позитивну оцінку зовнішності: *дивитися, милуватися* (*Дай хоч надивлюсь на тебе, На тебе любо глянути, Тільки б і милувався би тобою* і т. д.), наприклад: (парубок фліртує з молодою вдовою) *Не старієш ти, Маринко, хоч і двох чоловіків пережила. Цвітеш, як півонія* (А. Іщук); (жінка хоче вийти заміж за давнього знайомого) "... *Слухай, але ти змінився. Ти знаєш, що ти виріс? – [Я почала впадати в сентименти.] – На тебе ж приємно дивитися*" (С. Пиркало).

Засобами вербалізації загальної оцінки зовнішності постають і типові мовні формули *Гарна (гарний) нівроку, З вашою / такою зовнішністю ..., Дівчина / парубок, хлопець – любо глянути, У вас зовнішність королеви, Яка розкіш / краса* і под., наприклад: (чоловік домагається симпатії жінки) *Софіє, ви просто зачарували тут усіх. Пишаюся тим, що українець, бо наші*

дівчата – таки найкрасивіші! (Л. Романчук); (діловод залицяється до колеги) *Так що, – [сказав він,] – мені дуже хотілось б пройтись із такою красунею по парку <...> біля бюста Карла Маркса, припустім* (М. Хвильовий).

Компліменти, що дають часткову оцінку зовнішності адресата, стосуються здебільшого його очей, брів, щік, носа, обличчя, вусів, рук, талії, ніг, пальців, усмішки: *гарні очі, чорні брови, рум'яні щічки, чорні вуса, тонка талія, гарні ніжки, чарівна посмішка* і под., наприклад: (цирульник упадає біля дівчини, яку не хоче сватати) [*ГОСТРОХВОСТИЙ.*] *Навіщо вам те дороге убрання, коли ваші очі, ваші брови красять вас краще од Євфросининих золотих серезжок? Виходьте до мене тихенько от матері сюди хоч щовечора* (І. Нечуй-Левицький); (дяк залицяється до шинкарки)

О, не рци про ню (жінку дяка. – І. Ш.) *і слова,*

Бо не чтить сіх серце уз:

Ваші щічки, ваші брови

Його взяли на мотуз! (М. Старицький);

Компліментарні висловлювання з відзначенням фігури, зросту, комплекції найчастіше виражені реченневими одиницями з характеризувальними прикметниками *делікатний, здоровий, кремезний, маленький, малесенький / манесенький, малий, ніжний, пишний, статурний, стрункий, тендітний, фігуровий* (розм.), *худенький*. Серед лексико-граматичних структур, що функціонують у маніпулятивному дискурсі, відзначаємо такі: *Ваша жінка так погладшала, Ви так схудли (останнім часом), Яка / що за фігура!, Який стан!, Які ви тендітні зробились!*, наприклад: (рецензент домагається прихильності видатної актриси) [*ЮРКОВИЧ.*] ***Манесенька та гарнесенька! Ще ручку, ще й другу!*** (*Цілує*) (М. Старицький); (старий циган хоче вивідати, до кого ходить Гриць) *Не сказала би ти мені, донько, чия ти? Така красна, пишна, приманчива?* (О. Кобилянська);

[*ПОКУПЕЦЬ.*] *Пані, сукня гарна, але для неї треба стрункої фігури.*

[*ПРОДАВЕЦЬ.*] ***Та ви такі худенькі, пані, вам нічого не бракує!*** (з усного

мовлення). Як видно з прикладів, типовим є поєднання оцінки фігури і комплекції із загальною оцінкою зовнішності.

Компліментарні висловлювання стосовно зачіски та ходи в зібраному матеріалі порівняно не частотні, наприклад: (слідчий хоче дізнатися правду про пограбування колгоспного заготівельника від його доньки) *Дарусю, а хто тобі так гарно заплітає кісочки?* (М. Матіос).

Компліменти, що передають оцінку одягу, аксесуарів, прикрас, репрезентовано лексико-граматичними структурами на зразок *Вам дуже до лиця цей піджак, Оце так колір!, Яке модне на вас вбрання!, Яке плаття!, Який у вас смак!*, наприклад: (хлопець залицяється до дівчини-американки) *Яка ти гарна в моїй сорочці! Як польова царівна, хоч вона на тебе велика* (Г. Черінь); (пан хоче найняти робітницю на сезон) *"Гарна в тебе сорочка, – [сказав панич через зуби і все дивився на Василену, а руками насилу ворухив п'ятаки по столі.] – А чи не стала б ти, дівчино, робити в мене на буряках ціле літо й осінь?"* (І. Нечуй-Левицький); (вдова кокетує зі студентом) *Як гарно ви, Павле Антоновичу, убралися по-сільській!* (І. Нечуй-Левицький).

Позитивні естетичні оцінки загального враження нерідко виражають висловлювання великого ступеня інтенсивності. Так, компліментарні висловлювання щодо зовнішності часто передають перебільшену оцінку, наприклад: (Ігор фліртує з подругою своєї дружини) *Чи ти хоч розумієш, що ти найкрасивіша жінка на усе місто? Куди до тебе усім іншим* (Л. Романчук); [*ГОСТРОХВОСТИЙ.*] *Ті всі баришні не варті однієї вашої брови. Ви найкраща панна на всі Кожум'яки. Вам нема тут рівні на цілий Київ* (І. Нечуй-Левицький); (Гнат хоче повернути втрачену кохану) [*ГНАТ.*] *На біса і в город їздить, і до панича найматься <...> Така молодиця тільки сліпого не приворожить. Ти б тут пошукала* (І. Карпенко-Карий).

Типовою для маніпулятивного дискурсу є передача позитивної оцінки зовнішності за допомогою метафоризованих лексем. Серед них виокремлюються ті, що позначають міфічних істот і релігійні поняття (русалка, ангел, богиня), назви рослин, квітів (квіточка, троянда, півонія),

статусів вищих посадових осіб (*бояриня, королева, королівна, цариця, царівна*), коштовностей (*золото, діамант, перлина*), інших реалій (*паляничка, теличка і под.*), наприклад: (відвідувач шинку залицяється до господині) [ПИСАР.] *От бачите, коли він (чоловік шинкарки. – І. Ш.) ветхий тее <...>, то вам, **такій пухкій та свіжій паляничці**, чого за ним побиватися?* (М. Старицький); (хлопець упадає за русалкою)

– *Я звідти <...>* – [І показала у воду. Хлопець засміявся.]

– *Дотепно. **Нова русалка**. Але я тебе не боюся. Навіть можу поцілувати. Бо ти прегарна-таки. Чарівна* (О. Бердник).

Гіперболізована оцінка зовнішності в маніпулятивному дискурсі нерідко супроводжується запевнянням у щирості (*Я відвертий з вами, Я не брешу, Це чиста правда, Щиро кажу вам, Без перебільшень говорю вам і т. д.*), запереченням перебільшеної позитивної оцінки та повідомленням про невміння говорити компліменти (*Слово гонору, Це не комплімент, Я на компліменти не мастак, Я не вмію говорити компліменти, Я не вмію / не можу вам цього сказати*), наприклад: (гетьман хоче схилити до себе серце чужоземки) *Слово гонору, я за все життя не зустрічав більш красивої, ніжної, милої дівчини, як ти, моя південна трояндо!* (В. Малик); (сільський вчитель залицяється до доньки священника)

– ... *Ви гарна панна.*

– *Ага, гарна!* – [відповіла Зоня, але ласкавіше глянула на Дороша.]

– ***Ви знаєте, що я на компліменти не щедрий. Кажу правду*** (О. Маковей).

У межах компліментарних висловлювань-маніпулем спостерігаємо різні види повтору, наприклад: "***Оце так колір!*** – [сказав Соник.] – *Я художник, – [він уклонився, притискаючи до грудей вологий білячий пензлик.] – **Оце так колір!** Я хотів би написати ваш портрет у цій сукні, ви не проти?* (Дяченки). Серед художніх засобів посилення позитивної оцінки зовнішності вирізняється порівняння. Даючи оцінку зовнішності в ситуаціях маніпулювання, осіб жіночої статі найчастіше порівнюють із квітами (трояндою, рожею, конвалією, півонією та ін.) та міфічними істотами,

наприклад: (татарин хоче власкавити бранку) *Якші ханум, не бійся! Ми тебе не чіпатимемо. Ханум – як троянда! А хіба можна псувати квіти в садах аллахових?! (З. Тулуб); (Гриць залицяється до незнайомки) *Ти красна, мов бояриня, і я тебе люблю (О. Кобилянська).**

Типовим засобом художньої виразності маніпулятивного дискурсу позитиву постають і метафори, уживані маніпулятором у складі компліментів на позначення зовнішності, наприклад: (торговець домагається прихильності збіднілої дворянки) *Ви, ну, ви <...> рідна сестра для всього, що гарне (І. Вільде); (пан не хоче видавати наймитам обіцяних сорочок) *Але ж які ви стали без сорочок здорові та кремезні. Справжні дуби. Та й дівчатам видніш, що хлопці ви як слід, здорові та чисті. Нащо вам свою красу ховати? Це в кого парші або ще якась вада, тому, справді, без сорочки не можна, а вам <...> (З. Тулуб).**

Контекстуально зумовлене значення позитивної оцінки зовнішності може передавати займенник *такий (така)*, наприклад: (офіціантка хоче гармонізувати стосунки з членом делегації) [*Йй, мабуть, хотілося спокутувати свою підозріливість, і вона зовсім нечутно не промовила, а мовби виліпила губами слова*]: "*Ви – **такий** мужчина!*" (П. Загребельний); (Мина залицяється до заробітчанки)

– *А якби я почастував тебе наливкою, чи випила б з моїх рук? – [спитав Мина.]*

– *Не знаю, може б і випила, – [казала Василина.]*

– *Для **такої** молодиці не шкода й заходу (І. Нечуй-Левицький).*

Непрямо оцінку зовнішності передають висловлювання на позначення дії об'єкта впливу на співрозмовника та інших осіб (*Ви вразили мене своєю красою, Ви зачарували / засліпили всіх, Звели з розуму ..., Приворожила мене і под.*).

Хоча загалом компліментарні висловлювання щодо зовнішності адресують переважно комунікативним партнерам жіночої статі, здебільшого під час флірту, типовим є їх функціонування і в інших ситуаціях

маніпулювання, наприклад: (чоловік похилого віку звертається до працівника бібліотеки, своєї ровесниці) *Красунечко, чи можна мені побільше бланків?* (з усного мовлення).

Частка компліментів на позначення зовнішності комунікативного партнера, ужитих із метою здійснення маніпулятивного впливу, у вибірці становить 10 %. Тут переважають висловлювання, у яких чоловіки звертаються до жінок (83 %). Це можна пояснити тим, що "жінки більше уваги приділяють своїй зовнішності й менш упевнені в собі, тому завжди прагнуть отримати підтвердження своєї привабливості від людей із близького оточення, особливо чоловічої статі. Чоловікам більш притаманне прагнення отримати оцінку власних учинків, продемонстрованих у дії якостей, результатів діяльності або належних їм предметів" [4, 135]. 62 % маніпулятивно спрямованих компліментів на позначення зовнішності, адресованих чоловіками жінкам, функціонують у ситуаціях флірту.

Компліменти, що характеризують зовнішність, висловлені чоловіками чоловікам, як і жінками жінкам, а також жінками чоловікам, у зібраному матеріалі репрезентовано поодинокими прикладами (відповідно 5 %, 6,5 % та 8 %). Такі висловлювання частотні в спілкуванні клієнта із замовником, продавця з покупцем, приятелів і под. Приклади вживання мовцем жіночої статі компліментів щодо зовнішності чоловіка в ситуаціях флірту становлять лише 2,7 %.

Таким чином, у маніпулятивному дискурсі функціонують компліментарні висловлювання загальної та локальної оцінки зовнішності співрозмовника, а також ті, що передають оцінку фігури, зросту, комплекції, зачіски, ходи, одягу, аксесуарів і прикрас комунікативного партнера. Компліментарні висловлювання досліджуваної семантичної групи є гендерно маркованими та ситуативно зумовленими. Здійснення порівняльної характеристики маніпулятивно спрямованих і маніпулятивно нейтральних компліментарних висловлювань на позначення зовнішності вважаємо перспективним напрямом подальших лінгвістичних студій.

Література

1. Волынкина С. В. Речевые жанры похвалы и комплимента в бытовой сфере общения и коммуникативной среде телевизионного ТОК-ШОУ: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / С. В. Волынкина. – Красноярск, 2009. – 230 с.
2. Галимова З. Ф. Тактики комплимента и похвалы в конструировании "положительного образа" женщины-собеседницы : на материале ток-шоу : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / З. Ф. Галимова. – Ижевск, 2009. – 168 с.
3. Ключко Л. И. Высказывания похвалы в коммуникативно-деятельностной парадигме общения (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ключко Лариса Ивановна ; Сумской гос. пед. ун-т им. А. С. Макаренко. – Сумы, 2003. – 193 л. – Библиогр. : л. 171-193.
4. Кокойло Л. А. Комплиментарные высказывания в современном английском языке : (структура, семантика, употребление) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Кокойло Лолита Александровна ; Киевский гос. лингвистический ун-т. – К., 1995. – 207 с.
5. Коробова В. Н. Мелиоративные коммуникативные стратегии современной английской речи : на материале британского ареала : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. / Коробова Наталья Владимировна. – Нижний Новгород, 2007. – 177 с.
6. Леонтьев В. В. "Похвала", "Лесть", "Комплимент" в структуре английской языковой личности : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Леонтьев Виктор Владимирович. – Волгоград, 1999. – 206 с.
7. Мищенко В. Я. Комплимент в речевом поведении представителей англоязычных (британской и американской) культур : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Мищенко Виктория Яковлевна ; ХНУ им. В. Н. Каразина. – Х., 1999. – 201 л. – Бібліогр. : л. 167-170.
8. Серебрякова Р. В. Национальная специфика комплимента и похвалы в русской и английской коммуникативных культурах / Р. В. Серебрякова //

Язык, коммуникация и социальная среда. – 2001. – Воронеж. – Вып. 1. – С. 54-59.

9. Трофимова Н. А. Речевой акт комплимента : прагматический анализ / Н. А. Трофимова // Известия Санкт-Петербургского ун-та экономики и финансов. – 2008. – № 1. – С. 80-88.
10. Eisenstein M. "I very Appreciate": Expressions of Gratitude by Native and Non-native Speakers of American English / M. Eisenstein, J. W. Bodman // Applied Linguistics. – 1986. – Vol. 7. – № 2. – P. 167-185.